

■ طی سال‌های اخیر چنین القا شده که حفظ غیرت دینی خلاف مدارای اجتماعی بوده و این ۲ مفهوم در برابر یکدیگر قرار گرفته‌اند. این تصور غلط برخلاف واقعیت‌های میدانی بوده و در زندگی روزانه مردم عکس آن جریان دارد. تعمیم این تصور و فرض غلط، منجر به اشتباهات تحلیلی در افکار بخشی از فعالان رسانه‌ای و مسؤولان نهادهای فرهنگی شده است. حال آنکه واقعیت صحنه در تجربه تاریخی جامعه مومنان نشان داده غیرت‌مندان دینی، مراقبان اصلی مدارای جمعی و محافظان واقعی انسجام اجتماعی‌اند

جستاری درباره مفهوم غیرت دینی و کارکردهای اجتماعی آن ۱-

غیرت به مثابه نهاد اجتماعی

شده) نزد جریان غیرعرفی شده است. در شاخه دوم غیرت دینی، هم‌معنا با جوش و خروش بی‌منطق، حرکت بی‌رویه و عصبی و خشونت شده است. با این ذهنیت، غیرت دینی نزد جریان عرفی خلاف مسیر رشد اجتماعی و نزد جریان غیرعرفی لازمه قاطعیت و مقتضای اصلاح سریع و سخت در میدان دانسته شده است. بر خلاف این ۲ روایت غلط، علائقت انقلابی اقتضای آن را دارد که خوانشی مطابق با واقع از صحنه ارائه داده و معلوم سازد که در حقیقت قصه این ۲ مفهوم از سازواری و سازگاری برخوردار است. برای این منظور در این پرونده تلاش شده اولاً باز تعریفی از این رابطه صورت گرفته و ثانیاً مبتنی بر این دیدگاه، به مضامین ذیل بپردازد؛ مضامینی که تنها با خوانش عقلانی از صحنه قابل دستیابی و فهم است. در بخش اول این پرونده به مضامین مرتبط با غیرت دینی پرداخته‌ایم. بخش دوم این پرونده را می‌توانید در روزهای آینده در همین صفحه بخوانید.

طی سال‌های اخیر چنین القا شده که حفظ غیرت دینی خلاف مدارای اجتماعی بوده و این ۲ مفهوم در برابر یکدیگر قرار گرفته‌اند. این تصور غلط برخلاف واقعیت‌های میدانی بوده و در زندگی روزانه مردم عکس آن جریان دارد. تعمیم این تصور و فرض غلط، منجر به اشتباهات تحلیلی در افکار بخشی از فعالان رسانه‌ای و مسؤولان نهادهای فرهنگی شده است. حال آنکه واقعیت صحنه در تجربه تاریخی جامعه مومنان نشان داده غیرت‌مندان دینی، مراقبان اصلی مدارای جمعی و محافظان واقعی انسجام اجتماعی‌اند. ذهنیت غلطی که علیه واقعیت صحنه شکل گرفته ۲ شاخه دارد. در شاخه اول مدارای اجتماعی مساوی با سستی و انفعال، فرض شده و مبتنی بر این فرض صحنه اجتماعی در حال خوانش و روایت است. این روایت منجر به فرصت تلقی شدن واقعیت (برساخته شده) نزد جریان عرفی و تهدید تلقی شدن واقعیت (برساخته

حدوث و تولد جامعه محصول نیاز متقابل باشد، بقای آن منوط و وابسته به غیرت و دیگر گزینی است. روی این ملاحظاتی، غیرت، هم‌زمان امری عاطفی و عقلی است. همچنین غیرت از خویشان و خانواده فراتر می‌رود؛ این فرآوری و برکشیده شدن به معنای اصیل، بیش از هر جا در نگاه دینی و مشخصاً اسلامی تحقق می‌یابد، چرا که غیرت را معطوف به حفظ دین، حفظ دینداران و حفظ میهن و فراتر از این، حفظ انسان مظلوم با هر دین و مرامی می‌کند. بازی غیرت، شجاعت ملی و انسانی (جهانی) است. غیرت اوج شجاعت، دلسوزی و غمخواری برای انسان و طبیعت و ماوراءطبیعت است. بدون غیرت حتی شجاع‌ترین افراد، درد مشترک انسانی و جهانی و درد خدا را چندان که باید درک نخواهند کرد. همچنین غیرت حفظ‌کننده و امنیت‌بخش و نیز رهایی‌بخش است نه سلطه‌گر. غیرت، با انواع سلطه‌گری در تقابل است.

فضایلی می‌داند اما در فرازی از اخلاق نیکوماخوس، شرم را ذیل فضایل قرار نمی‌دهد و آن را امری عاطفی و حتی مختص جوانان می‌داند، چرا که به نظر او از سالمندان توقع کار شرم‌آور نمی‌رود. اولاً او در تقلیل شرم به امری عاطفی خطا کرده است، ثانیاً با فرض اینکه شرم صرفاً امری عاطفی است نمی‌توان آن را از فضایل یا آرته بودن بیرون نهاد، ثالثاً و مهم‌تر از همه، حلقه مفقوده ارسطو برای درک نکردن شرم ذیل قانون اعتدال پلاطون، مفهوم غیرت است؛ غیرت است که شرم را با احترام، حفظ حدود و پاکدامنی و حتی شجاعت - به عنوان فضیلت مورد تحسین ارسطو - متصل و یکپارچه می‌کند. غیرت است که شجاعت را معطوف به دفاع از دیگری و فداکاری کرده و شجاعت را به منزل و معنای اصلی و امیالش می‌رساند. غیرت است که مانع خودخواهی و تنهایی شده و رشته‌های جمع و جامعه را استوار می‌کند. اگر

غیرت، فداکاری و ایثار است تا غیریت و رقابت

محسن سلگی

دانش‌آموخته علوم سیاسی

واژه «غیرت» مبتنی بر فداکاری برای «غیر» یا دیگری است. غیرت ضامن حیا (شرم) و احترام در جامعه و جمع است؛ غیرت مهم‌ترین تجلی شجاعت است. در عین حال، مفهوم غیرت بیش از مفاهیمی چون شجاعت و بسیار بیش از مفاهیمی مانند شرم یا حیا (هر چند حیا وسیع‌تر از شرم است) دچار ابهام و کثرت تلقی است.

برداشت عمومی از غیرت، آن را چون عنصری عاطفی و غریزی در نظر می‌گیرد که به منزله واکنشی غیرارادی از فرد سر می‌زند. در این میان، برخی آن را معادل تعصب و حتی حسادت دانسته و برخی هم هستند که با آن

مخالفت می‌کنند اما اکثریت افراد، غیرت را در حد تعادل، ستودنی می‌دانند. در زبان انگلیسی شاهدیم که واژه Jealous هم‌زمان معنای غیرتی و حسود می‌دهد اما حسادت در اینجا تا حدی معنایی مثبت دارد که عمدتاً به زنان نسبت داده می‌شود (واژه Envy نیز هم‌زمان معنای حسادت، غیبه و غیرت می‌دهد اما در نهایت نمی‌توان ترجمه‌های برای واژه غریبی در زبان انگلیسی یافت). در فرهنگ دینی اما غیرت، حسادت نیست، بلکه ضدحسادت و رذایل اخلاقی است. در این فرهنگ، غیرت همچون شجاعت و بخشش از ملکات و فضیلت‌های اخلاقی به شمار می‌رود. قابل اشاره است در تاریخ نظریه‌های اخلاقی در غرب، سردرگمی در باب خصلت‌هایی چون حیا یا شرم و غیرت وجود داشته است. برای نمونه، ارسطو آیدوس (شرم) را که هم‌زمان به تواضع، احترام و عفت نیز ترجمه شده و به این وسیله و طی تجمیع همه این ترجمان‌ها به مفهوم حیا نزدیک می‌شود، در اخلاق نیکوماخوس، اخلاق ائودیموسی و خطابه، جزو

غیرت دینی؛ درباره یک نهاد دینی با کارکردهای اجتماعی مغفول مانده

حمید ملک‌زاده

پژوهشگر اندیشه سیاسی

مفاهیمی هستند که گاه تحت‌تأثیر ساده‌انگاری یا امتناع از برخورد اندیشمندانه با آنها، تحت‌تأثیر روایت‌هایی نادرست به چیزهایی ضد خود تبدیل می‌شوند. روایت‌های نادرستی که به سادگی معنایی قلب‌شده را به یک مفهوم خاص نسبت می‌دهند و بعد از آن معنای اصیل مفهوم موردنظر را به دست فراموشی می‌سپارند. مفهوم غیرت دینی در همین دسته از مفاهیم قرار می‌گیرد. درست مثل مضامین دیگری با وصف دینی که بعضاً به خاطر دانش کم مؤمنان یا کاربرد نادرست آنها در ادبیات مرسوم از معنای دینی خود تهی شده و بیشتر به نامی تهی تبدیل شده‌اند که آنها را برای نامیدن طیف متنوعی از آنچه به سنت‌های قومی، محلی یا ملکه‌های رفتاری ناشی از شخصیت خاص برخی دینداران مربوط است به کار می‌برند. من در این یادداشت کوتاه تلاش می‌کنم مفهوم غیرت دینی را به عنوان نهادی اجتماعی در زندگی جمعی مؤمنان مورد استفاده قرار دهم. در روایتی که از این مفهوم دارم همچنین به حالات ویژه‌ای که در استقرار دولت اسلامی می‌شود برای آن متصور بود خواهم پرداخت.

غیرت دینی؛ تعریفی مقدماتی

آنطور که در تعریف آورده‌اند، غیرت به معنای رشک ورزیدن، حسادت کردن، حمیت و جوانمردی از خود نشان دادن است. این همان کاربرد مرسوم از کلمه غیرت در میان مردم است. کاربردی که در ادبیات فارسی و متون کهنی که به فارسی نوشته شده‌اند به وفور می‌توان پیدا کرد. با این وجود غیرت در معنای اصطلاحی متضمن نوعی «مراقبت کردن از»، «حساسیت داشتن نسبت به» و در مجموع مستلزم یک‌جور «متوجه بودن» است. غیرت یا

رشک ورزیدن معمولاً متعلق دارد. چه وقتی در معنای حسادت ورزیدن باشد که در آن کسی بر چیزی رشک می‌برد که در دیگری وجود دارد و چه وقتی به عنوان حساسیت داشتن نسبت به چیزی یا کسی مورد استفاده قرار می‌گیرد. در هر ۲ مورد غیرت متعلق دارد که به طور هم‌زمان متوجه دیگری، یعنی متوجه فردی دیگر و یک‌جور نظام ارزش‌گذارانه است که در آن یا چیزی به عنوان امری مطلوب که می‌شود به آن رشک برد، تعریف شده یا صحبت از غیرت داشتن نسبت به کسی یا چیزی است که در یک نظام ارزش‌گذارانه بیرون از طرفین رابطه به عنوان چیزی/کسی مطلوب معرفی شده است. پس بحث درباره غیرت بحث درباره رابطه‌ای است که حداقل ۳ طرف دارد: الف - شخصی که غیرت می‌کشد، ب - موضوعی که نسبت به آن غیرت نشان می‌دهند/ رشک می‌برند، ج - نظامی از ارزش‌ها که طرف دوم را از ارزش برخوردار کرده است که اصلاً می‌توان نسبت به آن رشک برد، یا توجهی غیورانه به آن نشان داد.

وقتی از ترکیب غیرت دینی استفاده می‌کنیم، بحث ما متوجه نوعی از رشک بردن، یا توجه غیورانه است که به اعتبار دین، یعنی به اعتبار آنچه در نظام ارزشی دین محترم و معتبر شناخته شده است اتفاق می‌افتد. از این جهت غیرت دینی معنایی ندارد جز رشک بردن به، یا نشان‌دهنده توجهی غیورانه نسبت به آنچه در دین به عنوان ارزش یا هنجار در نظر گرفته شده است.

■ غیرت دینی و کارکردهای اجتماعی آن در جامعه اسلامی

اگر آنچه در تعریف غیرت دینی آوردم را از من پذیرفته باشید، آنگاه تصدیق خواهید کرد که مفهوم غیرت دینی به خودی خود از کارکردهای اجتماعی روشنی برخوردار است؛ کارکردهایی اجتماعی که باعث می‌شود بتوانیم بی‌آنکه بی‌می از خطا باشد ادعا کنیم غیرت دینی را به سطح یک نهاد اجتماعی مؤثر در زندگی اجتماعی مؤمنان

غیرت دینی؛ پایه مدارای اجتماعی

محمد رضا بابایی

پژوهشگر

غیرت محبوب انسان‌ها بوده و نزد همگان ارزشمند است، ارباب لغت درباره این واژه می‌نویسند: غیرت، نفرت طبیعی است که ناشی از بخل انسان از شرکت دیگری در امر محبوبی است. بیشترین حب انسان مسلمان به خداست و به دنبال آن معشوق برتر او نیز خدا باید باشد. به تصریح قرآن کریم، مومنان بیشترین محبت را به خداوند سبحان دارند و قلب‌شان مملو از عشق حق است.

از این رو هر آنچه منسوب به رب‌العالمین باشد (اعم از کتاب و سنت و اولیای الهی) متعلق به محبت عمیق مومنان است. بنابراین دین، بالاترین محبوب مومن است. پس غیرت دینی یعنی مدافع حریم محبوب قدسی بودن و اجازه تجاوز به حریم دین را به هیچ کس ندان. به عبارت دیگر غیرت دینی، تلاش بی‌وقفه و خستگی‌ناپذیر در راه نشر معارف دین و حاکمیت ارزش‌ها و خشم مقدس در برابر متجاوزان به مرزهای دین و حفظ روحی دفاع از دین و آمادگی برای فدا کردن همه هستی در راه دین است.

در شرع مقدس، از این روحیه به عنوان «امر به معروف و نهی از منکر» تعبیر شده است. هر حرکت اصلاحی و اقدام

ارتقا می‌دهد. از این جهت که تربیبات و صورت‌های خاصی از سلوک اجتماعی، در ارتباط با دیگران، چه از گروه مؤمنان باشند و چه نه را به شکلی مادی و در صورت‌های معینی ایجاد می‌کند، چرا که افراد بشر یا در دین با هم برادرند یا در خلقت با هم شریک. از این جهت غیرت، هم می‌تواند رشک بردن به سجایای اخلاقی مؤمنان باشد و هم می‌تواند توجه انسانی نسبت به سرنوشت افرادی که در پیرامون ما زندگی می‌کنند؛ چه مورد ظلم مستقیم مستحقر قرار گرفته باشند و چه به خاطر ناملایمات زندگی با فقر یا مشکلاتی از این دست، دست به گریبان باشند و در این زمینه هیچ فرقی نمی‌کند که صحبت از رشک بردن یا به توجه غیورانه به وضعیت مؤمنان در میان باشد یا غیر مؤمنان. از این جهت غیرت دینی متضمن نوعی مراقبت از دیگران است، به این خاطر که با برادران دینی ما هستند یا مخلوقات خداوندی که به آن مؤمن هستیم، از این جهت که وظایفی را که شرع مقدس در قبال دیگران برای ما تکلیف کرده است در قبال آنها انجام دهیم. مراقبتی که به شکل‌گیری نوعی سازمان دوستانه اجتماعی ذیل نهاد‌های رسمی دولت در یک جامعه سیاسی سازمان‌یافته منتهی می‌شود. همان‌طور که می‌توان انتظار داشت، در این صورت غیرت دینی را می‌توان به عملی مؤثر در تقویت وفاق اجتماعی، افزایش بهره‌وری و بهزیستی عمومی مردم، همچنین به‌عنوان عملی مؤثر در تاب‌آوری اجتماعی در نظر گرفت. چرا که ذیل چنین فهمی از این مفهوم هر بار تحت‌تأثیری امری که از کنترل شخص خارج است، زندگی او با بحران‌هایی بنیادین مواجه شد، می‌تواند انتظار داشته باشد که برادرانی غیور هستند که به اعتبار ارزش‌های دینی، یعنی ارزش‌های مقدسی که به منفعت‌سنجی و حسابگری انسان جدید تن نمی‌دهند، او را مورد حمایت قرار می‌دهند. حمایتی که در نهایت به شکل‌گیری انسجام اجتماعی، یعنی انسجام دوستانی که برادرانه به یکدیگر متوجه هستند، منتهی می‌شود.

مبتنی است که تحت عنوان «امر به معروف» برای گسترش و تقویت مظاهر دینی انجام شود و همچنین هر گونه تلاش که در راه از بین بردن فساد و تباهی و لاپای‌گری و بی‌دینی و بی‌عدالتی و زدودن زنگار‌ها از چهره مبارک دین و مقدسات و تحت عنوان «نهی از منکر» انجام شود، دقیقاً مبین «غیرت دینی» و حساسیت به والاترین محبوب یعنی دین و شریعت است.

اگر غیرت دینی را پایه جامعه معرفی کنیم باید بدانیم برای اجتماع انسانی مانند سایر خواص روحی انسان و آنچه مربوط به او است، از روز آغاز پیدایش به صورت کامل نبوده است تا کسی خیال نکند اجتماع نمو و تکامل نمی‌پذیرد، اجتماعی شدن انسان هم مانند سایر امور روحی و ادراکشی دوش به دوش آنها تکامل پذیرفته و هر چه کمالات مادی و معنویش بیشتر شده، اجتماعش نیز سامان بیشتری به خود گرفته است. یعنی اجتماع امروزی انسان‌ها با اجتماع روز اول خلقت کاملاً متفاوت بوده و تکامل یافته‌تر است.

علامه طباطبایی نخستین اجتماع و گردهمایی بشر را ازدواج بیسان می‌کند، اگر خانواده را بنیان جامعه در نظر بگیریم، آنچه در خانواده مهم است تقوای دینی است که سفارش شده در صدر معیارهای ازدواج قرار گیرد. بنابراین برای جامعه مترقی و متعالی آنچه بیشتر از همه می‌تواند مهم و حیاتی‌بخش باشد تقوا در همه احاد

غیرت دینی؛ مقوم تاب‌آوری جمعی

یوسف پورجم

پژوهشگر

غیرت دینی و تاب‌آوری جمعی از جمله مفاهیم بنیادین در جوامع دینی هستند که نه‌تنها به حفظ هویت فرهنگی و دینی کمک می‌کنند، بلکه در مواجهه با چالش‌ها و بحران‌ها نیز نقش بسزایی دارند. غیرت دینی به معنای تعهد و حساسیت به اصول و ارزش‌های دینی است، در حالی که تاب‌آوری جمعی به توانایی جامعه در مقابله با مشکلات و بحران‌ها اشاره دارد. این ۲ مفهوم با هم ارتباط نزدیکی دارند و می‌توانند به تقویت یکدیگر کمک کنند. در این یادداشت، به بررسی رابطه میان غیرت دینی و تاب‌آوری جمعی خواهیم پرداخت و به استناد آیات قرآن نشان خواهیم داد که چگونه این ۲ مفهوم می‌توانند به ایجاد جامعه‌ای پایدار و مستحکم کمک کنند.

■ مفهوم غیرت دینی

غیرت دینی به معنای تعهد عمیق به اصول و ارزش‌های دینی است. فردی که دارای غیرت دینی است، نسبت به هویت دینی و اعتقادات خود حساس است و در برابر هر تهدیدی به این اصول، موضع‌گیری می‌کند. قرآن کریم در آیات مختلف به اهمیت غیرت دینی اشاره کرده است. به عنوان مثال، در آیه ۸۵ سوره آل عمران، خداوند می‌فرماید: «وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ» که نشان‌دهنده ضرورت اعتقاد به خداوند و وفاداری به اصول دینی است.

غیرت دینی می‌تواند به عنوان عاملی برای ایجاد همبستگی اجتماعی عمل کند. افرادی که با هم بر مبنای ارزش‌های مشترک دینی و اخلاقی گرد هم می‌آیند، به طور طبیعی حس تعلق و پیوند بیشتری با یکدیگر خواهند داشت. این پیوند می‌تواند به تقویت تاب‌آوری جمعی در برابر چالش‌ها و بحران‌ها کمک کند.

■ مفهوم تاب‌آوری جمعی

تاب‌آوری جمعی به معنای توانایی یک جامعه برای مقابله با بحران‌ها و تغییرات است. جوامع تاب‌آور، توانایی بازسازی و بهبود خود را دارند و می‌توانند در مواجهه با مشکلات، به‌سرعت به حالت عادی بازگردند. تاب‌آوری جمعی به عوامل متعددی بستگی دارد، از جمله انسجام اجتماعی، اعتماد به نفس اجتماعی و ارزش‌های مشترک.

قرآن نیز به اهمیت همکاری و حمایت متقابل در جامعه اشاره دارد. در آیه ۲ سوره مائده، خداوند می‌فرماید: «وَتَوَاتُوا عَلَى الْبِرِّ وَالْتَّقْوَىٰ» «و بر نیکی و تقوا همکاری کنید». این آیه نشان می‌دهد که برای ایجاد آبادی و موفقیت اجتماعی، افراد باید با چشم همکاری و از یکدیگر حمایت کنند.

■ رابطه غیرت دینی و تاب‌آوری جمعی

۱- تقویت هویت جمعی

غیرت دینی با ایجاد حس تعلق و هویت جمعی، می‌تواند به تاب‌آوری جمعی کمک کند. زمانی که افراد احساس کنند بخشی از یک جامعه بزرگ‌تر هستند که ارزش‌ها و اهداف مشترکی دارند، تمایل بیشتری به همکاری و حمایت از یکدیگر خواهند داشت. آیه ۱۰ سوره حجرات به این موضوع اشاره می‌کند: «إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ» که یعنی «مؤمنان برادر یکدیگرند». این آیه نشان می‌دهد مؤمنان به واسطه ایمان و اصول دینی، با یکدیگر پیوندی عمیق دارند.

۲- تشکیل شبکه‌های حمایتی

غیرت دینی می‌تواند به ایجاد شبکه‌های اجتماعی و حمایتی کمک کند. افرادی که از ارزش‌های دینی مشترک پیروی می‌کنند، معمولاً در مواقع بحران به یکدیگر کمک و از یکدیگر حمایت می‌کنند. در آیه ۱۳۹ سوره آل عمران، خداوند می‌فرماید: «لَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزِنُوا وَأَنْتُمُ الْأَعْلَوْنَ» «تو تها می‌کنید و غمگین نشوید و شما برتری دارید». همچنین در آیه ۳ سوره عصر فرموده است: «لَا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَّضَعُوا بِالْحَقِّ وَتَوَّضَعُوا بِالْبَصِيرَةِ» مگر کسانی که ایمان آورده و اعمال صالح انجام داده‌اند و یکدیگر را به حق سفارش کرده و یکدیگر را به شکیبایی و استقامت توصیه کرده‌اند. این آیات مبارک به مؤمنان توصیه می‌کند در مواجهه با چالش‌ها و سختی‌ها، با همدیگر ایستادگی و از یکدیگر حمایت کنند.

۳- تقویت روحیه همیاری و همکاری

در شرایط سخت، غیرت دینی می‌تواند باعث ایجاد روحیه همیاری و همکاری میان افراد جامعه شود. این روحیه می‌تواند به عنوان عاملی برای تقویت تاب‌آوری جمعی عمل کند و افراد را به کار مشترک جهت مقابله با چالش‌ها تشویق کند. آیه ۱۰ سوره آل عمران را به ما یادآوری می‌کند که مؤمنان باید در راه خداوند با همدیگر همکاری کنند: «وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا وَاخْتَلَفُوا» و مانند کسانی نباشید که پراکنده شدند و اختلاف کردند» (آن هم) پس از آنکه نشانه‌های روشن (پروردگار) به آنان رسید و آنها عذاب عظیمی دارند.

۴- مقابله با بحران‌ها

جوامع با غیرت دینی بالا معمولاً در برابر چالش‌ها و بحران‌ها تاب‌آورتر هستند. این جوامع با پیوندهای مستحکم و حس مسؤولیت جمعی، می‌توانند به‌سرعت در برابر مشکلات واکنش نشان دهند و راه‌حلی برای مقابله با آنها پیدا کنند. قرآن در آیه ۲۴ سوره اعراف تأکید می‌کند «وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ» یعنی «و برای شما در زمین جایی است که می‌توانید سکونت گزینید». این آیه به انسان‌ها یادآوری می‌کند که با همکاری و یکپارچگی می‌توانند بر مشکلات غلبه کنند.

تاریخ نشان داده است جوامع با غیرت دینی بالا، در مواجهه با بحران‌ها و چالش‌ها، تاب‌آوری بیشتری داشته‌اند. به عنوان مثال، در تاریخ اسلام، وقتی مسلمانان با مشکلات و چالش‌های جدی مواجه شدند، غیرت دینی و همبستگی آنان باعث شد بتوانند به‌سرعت به وضعیت عادی بازگردند. در واقعه غزوه احد، این اتحاد و غیرت دینی به حفظ هویت و قدرت مسلمانان کمک کرد. آیه ۱۵۲ سوره آل عمران نیز به این موضوع اشاره می‌کند: «وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ وَعْدَهُ إِذْ تَخَضَعْتُمْ لَهُمْ فَإِذْ أَفْشَلْتُمْ وَتَوَارَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَعَصَيْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا أَرَأَيْتُمْ أَنْ تَخْبِتُوا» که نشان‌دهنده لزوم ایستادگی در برابر چالش‌ها است.

در آخر، غیرت دینی و تاب‌آوری جمعی ۲ مفهوم مرتبط و ضروری برای ایجاد جامعه‌ای پایدار و مستحکم هستند. غیرت دینی می‌تواند به تقویت حس تعلق، همبستگی و همکاری در جامعه کمک کند، که در نهایت منجر به افزایش تاب‌آوری جمعی در برابر چالش‌ها و بحران‌ها خواهد شد. با توجه به آیات قرآن و تجربیات تاریخی، روشن است که وحدت و همبستگی بر اساس غیرت دینی و تقوا، می‌تواند جامعه را در برابر خطرات و چالش‌ها مقاوم‌تر کند. بنابراین ضروری است جوامع به تقویت غیرت دینی و ایجاد فضایی برای همیاری و همکاری بپردازند تا بتوانند در برابر مشکلات و چالش‌های آینده تاب‌آور باشند.